

COMPTE RENDUS BIBLIOGRAPHIQUES – КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЈА

NICHOLAS V. SEKUNDA, THE ANTIGONID ARMY, Monograph Series 'Akanthina', no 8, Gdansk University, Department of Mediterranean Archaeology, Gdansk 2013, pp. 139

Авторот ја почнува книгата со предговор обоен со иронија за непотребните и застарени бирократски барања на полската администрација во врска со постапката за стекнување звање редовен професор.

Во воведот ја објаснува структурата на книгата (8 глави, библиографија, стр. 129 -139) и изворите со кои се служел. Освен гробниците од македонски тип со богата воена иконографија и пронајдените примероци оружје, тоа се пишаните извори – во прв епиграфските и нумизматичките. Авторот укажува на претходните изучувачи на ова поле, меѓу кои е и тој, така што главите за устројството и опрема на војската во време на Антигонидите се всушност негови поранешни студии, целосно преработени и дополнети.

Првата глава е посветена на досега единствената со сигурност датирана гробница од македонски тип од времето на Антигонидите (Антигон Досон или Филип V), откриена во далечната 1942 год. во с. Левкадија (Leukadia, денес Грција, и досега единствена монографски обработена (S. Miller). Тоа е семејната гробницата на браќата Лисон и Каликле, чии имиња се испишани на надвратникот од влезот во гробницата, а нивните кремирани остатоци, подоцна и на нивниот брат Евип, кој се погрижил за изградба на гробницата, како и оние на нивните три сопруги се 'закопани' во ниши во северниот ѕид, додека во ниши од западниот и источниот ѕид се положени кремираните остатоци на потомците на Лисон и на Каликле. Според палеографските белези на имињата на последно погребаните потомци гробницата била користена до средината на II век ст.е., иако има и празни ниши за идните покојници. Според Авторот гробницата не била користена поради осиромашување на семејството - губење на земјата по битката кај Пидна. Но за веќе изградена гробница не е потребно големо богатство, така што поверојатно е дека ова угледно и богато семејство заминало од Македонија според одредбата на римскиот Сенат за 'доброволно' (закана со смрт) заминување на угледните Македонци постари од 15 години, кои според зборовите на Т. Ливиј биле навикнати да му служат на кралот, а на другите гордо да им заповедаат (Т. Liv., XLV, 30). Се разбира дека целта на одредбата била да се спречи евентуален обид за возобновување на македонското кралство. Фактот дека оружјето е мотив на фрескописот на ѕидовите на гробницата, како и тоа дека двајцата браќа се прикажани во воена опрема укажува дека загинале во некоја битка, најверојатно во Селасија, 222 год. ст.е., што се совпаѓа со ретките наоди од опљачканата гробница, датирани ок. 200 год. Со опис на секој детал на оружјето, прикажано во оделни сегменти на гробната одаја и врз основа на разликите, Авторот го определува едниот комплет како оружје на коњаницата (сл. 1.1), а другиот на пешадијата

(сл.1.2). На работ на штитот на коњаниците со најчестиот македонски симбол – осумзрачната сончева розета, прикажано е гранче од лоровов венец веројатно како симбол на победата. Во царско време овој мотив бил користен како амблем на римските штитови, така што Авторот претпоставува дека узор на Римјаните им бил токму македонскиот штит. Ова е речиси сигурно ако се има на ум фасцинираноста на Римјаните со македонските воени достигнувања особено со потфатите на Александар и александроманијата што во царско време владеела во Рим. На бронзениот штит за пешаците, во литературата наречен македонски штит, концентричните, од надворешната страна незатворени кругови (3/4 круг, а не полукруг), меѓусебе се одделени со молња, додека средишниот дел е неукрасен, т.е. без амблем што според Авторот укажува на време на Антигон Досон кој, како што се знае, бил привремен крал (до полнолетството на Филип V) и немал свој амблем, така што ова толкување е логично, а датирањето прифатливо. Среди врвот на коњаничкиот шлем, има ‘перјаница’ од коњски влакна и две помали од страните што според Авторот се ознака на воен чин. Единствено нема разлика во мечевите на двата рода војска. Авторот претпоставува дека мечот чиј балчак има облик на глава на орел, што е симбол на македонскиот Севс, бил ознака на светата коњаничка чета на Антигонидите. Врз основа на овие сликани прикази Авторот го утврдува изгледот на војниците: облека и оружје, и уште претходната 2013 година, објавил реконструкција на родовите на македонската војска после Александар Македонски во серијата ‘Вооружен човек’ (*Men at Arms*), бр. 477, на издавачката куќа Оспреј (*Osprey*).

Во втората глава Авторот ги открива македонските елементи во римското фреско сликарство и дава дополнителни примери за изгледот на војниците што ги наоѓа на римските фрески докажувајќи дека станува збор за копии на сцени од македонската дворска уметност. На прво место тоа се фреските во Помпеи за кои во науката веќе преовладува мислењето дека т.н. ‘Втор стил’ е создаден по урнек на македонското фреско сликарство, преземен непосредно или пак преку египетска Александрија. Авторот ја почнува главата со податоците за контактите меѓу македонскиот кралски дворец и Римјаните, односно со договорот за гостинската верност и пријателство меѓу Филип V и таткото на Кв. Маркиј Филип, водач на римската делегација кај Персеј во 172 год. ст.е. Но првиот Римјанин со когномен Филип, е Кв. Маркиј Филип, конзул во 281 год. ст.е. што покажува дека договорот за гостопримство бил воспоставен во времето пред Филип V. Во такви прилики се разменуваат знаци на верност тнр. *symbola* и Авторот претпоставува дека ликот на денарите со шлем во вид на *kausia* (симбол на македонската ‘национална’ носија) и со козји рогови (симбол на митскиот основоположник на македонското кралство), ковани од Л. Маркиј Филип (сл. 2.1) всушност е *symbola* и дека е прикажан основоположникот на династијата, Антигон Гоната, а не на Филип V, како што се мисли. Тоа го поткрепува со податоци од пишаните извори за грдиот изглед на Антигон Гоната и неговата приврзаност кон богот Пан, во чија чест, 245-та год. ст.е. на о. Делос востановил празник *Paneia*. Во докажувањето на тоа мислење ја намалува веродостојноста на податоците за застапеноста на култот на Пан во време на Арегеадите, што е непотребно, зошто доволно е овој лик да се спореди со ликот на Филип за да се види дека Авторот е во право кога го идентификува како Антигон Гоната. Оваа анализа го насочува Авторот кон римската културна политика и римските приватни збирки на уметнички дела - пинотеки. Едната била во т.н. портик на Филип за чиј градител има повеќе

мислења со оглед на фактот дека во I век ст.е. во фамилијата Маркии има неколку лица со когномен Филип. Авторот мисли дека тоа бил конзулот од 38 год. ст.е., и победник во Шпанија кој од воениот плен го обновил и храмот на Херакле Мусај. Плиниј запишал дека во портикот биле делата на сликарите Зеуксис, Тхеор и Антифил. Другата значајна збирка имало во куќата на Попеј Сабин во Помпеи, наречена куќа на Менандар, според портретот на комичарот. Била сликана по 63-та год. ст.е. со сцени од Тројанскиот циклус како што се внесување на торјанскиот коњ, опишано во Вергилиевата Ајнеида и оттогаш прикажувано во уметноста, паѓањето на Троја и др. Авторот мисли дека сликарот, конвенционално наречен ‘Ифигенијасликар’ ги насликал овие сцени според оригиналите изложени во портикот на Филип кои биле изработени од сликарот Тхеор (ок. 320 -280 год. ст.е.) за кого се знае дека бил ангажиран во дворецот на Антигонидите и дека ваков циклус слики можело да биде наречан и платен само од кралска куќа – во случајов тоа се Антигонидите. Дека тоа е така се гледа од приказот на настаниите во ноќта по паѓањето на Троја. Имено на сцената, (сл. 2, 14) лево е прикажан Меналај како ја влече Хелена за коса, десно пак, Ајакс за рака ја одтргнува Касандра од олтарот на Атена, а помеѓу нив стои беспомошниот Пријам. Имено Менелај е прикажан со шлем со рогови на бик каков што носеле антигонидските кралеви, а прв од нив Деметриј Полиоркет (приказ на монети) после поморската победа кај Саламина во знак на благодарност кон Посејдон за победата. Таков шлем има и бронзената фигура идентификувана како Деметриј која со оглед на грдоста на ликот, Авторот му ја припишува на Антигон Гоната. Ист облик има шлемот што се чува во Државниот музеј во Берлин најден на бреговите на Охридското езеро (сл. 2, 19), со име на кралот Монуниј во генитив и буквата ‘N’ веројатно ознака на педесеттиот војник од личната гарда на кралот. Според палеографските белези анализирајќи од Ф. Папазоглу (ЖА, XXI/1, 1971, стр. 177 – 184, статија испуштена од Авторот иако е напишана на нему достапен јазик) шлемот е датиран на почетокот од III век ст.е., што се совпаѓа со времето на споменување на илирски крал име Монуниј во пишаните извори со, а со тоа и дилемата дали Монуниј бил Илир или Дарданец е решена. Имено се знае дека Дарданците никогаш не се протегале ниту владееле со областите до Охридското езеро, а уште помалку со Дирахиј каде се ковани монети со име на овој крал. Авторот не само што ја застапува старата теза дека Монуниј бил Дарданец (и за ова не се искористени статиите на Ф. Папазоглу, *Les royaumes d’Illyrie et de Dardanie: origine et developpement, structure, helenization et romanisation*, in *Illiri i Albanci*, SANU. 39/10, Beograd 1988, 173 – 199) туку се прашува како шлемот се нашол кај Охридското езеро бидејќи оваа област припаѓала на Дентелетите, што е несфатливо, освен ако не станува збор за лапсус - Дентелетите наместо Дасарети. На монети ковани од Антигон Гоната, (сл. 2, 21) ликот прикажан во средниот дел на македонскиот штит идентификуван како Пан, Автрот го идентификува како портрет на кралот, што е веројатно со оглед на фактот дека и среде штитот на монетите на Филип V кралот е прикажан со црти на митскиот Персеј. Се мисли дека ликовите на крал со атрибути на божеството под чија заштита бил односниот кралот, всушност биле амблеми на штитовите. Идентификацијата на фигурата прикажана на реверсот на бронзените монети (сл. 2, 22) како Антигон Гоната е помалку убедлива со оглед на ставот на фигурата која како да закачува нешто на рамото на, според авторот, трофејот. Но, Полибиј, кој бил современик на двата последни кралеви на династијата Антигониди, изрично пишува дека Македонците не поставувале трофеј на бојното поле и дека тоа не го направил

дури ни Александар (Paus., IX, 40, 7–10). Ако се има на ум патријархалноста на Македонците, менувањето на традиционалниот обичај не е веројатно, а пак ако имало исклучок или менување на традицијата Полибиј секако ќе знаел и не ќе заборавел да го спомне тоа. Згора на тоа, во таков случај вакви сцени би требало да има и на монетите на другите кралеви од динстијата. Затоа и ако прифатиме дека на монетата е прикажан кралот Антигон Гоната, не може да прифатиме дека тој е прикажан со трофеј. Можно е дека станува збор за статуа на некое божество, на која, ликот (Антигон?) постапува нешто. Ова дотолку повеќе што на некои бронзени монети на Антигон Гоната убаво се гледа дека фигурата на ревесот има опашка (Сатир? Пан?) при што се чини како да го овенчува ‘‘трофејот‘‘, но овенчување е поприкладно за статуа на бог отколку за трофеј. Ако прифатиме дека монетите се ковани во чест на победата на Антоигон Гоната кај Лисимахеја, тогаш статуата би можела да биде на Арес, а ако не била кована во чест на воена победа тогаш статуата би била или на Аполон чии статуи во паурано време биле аниконични но со оружје (шлем на главата, копје и лак) или на Дионис чии култни статуи имале облик на дрвен столб (кол/стап кај Пајонците) врз кои се ставала облеката и маската на Дионис. Во Македонија Пан и Дионис имаат светлосен белег и често се прикажуваат заедно (в. Н. Проева, Религијата на античките Македонци, Скопје, 2014, стр. 86 и 128/9). Но, како и да е, две толкувања на оваа сцена треба дополнително да се поткрепат. Главата ја завршува со анализа на фигурата на Ајакс прикажан во пурпурна туника каква што носеле војниците во битката кај Пидна (Плутарх, Ајмилиј, 18.3) со копје и штит во иста рака што му овозможува на Авторот да објасни како се ракувало истовремено со двете оружја.

Во третата глава Авторот ја прикажува структурата на македонскиот благороднички слој и неговата улога поврзана со војската при што ги раздвојува почесните од вистинските, функционални, чиновни, како и нивните ознаки. Авторот прави разлика меѓу ‘Хетајри’ како почесна титула давана на личните придружници на кралот и ‘хетајри – коњаници’. Првите носеле пурпурна наметка долу порабена со жолто, а коњаниците од благородничкиот слој жолта наметка со пурпурен пораб. Авторот мисли дека во време на Антигонидите ‘Хетајри’ биле одделна титула од ‘Пријателите’ зошто истовремено се споменува еден ‘Хетајрос’ на Деметриј Полиоркет со титула ‘Пријатели’, и дека титулата ‘Хетајрос’ била понизок степен од ‘Пријатели’, не исклучувајќи ја можноста дека титулата личен хетајрос била синоним за ‘Пријател’, што е поверојатно. Притоа докажува дека двата врвови од копје, едниот долг 51 см. и тежок 1,235 кг., а другиот долг 45 см. најдени во гробовите во Вергина не се врвови на сариса (како што ги толкуваше М. Андроникос што беше прифатено во науката) не биле вистинско борбено оружје на хетајрите, туку ознака на чин на соматофилаксите. Другата ознака би биле сребрените штитови, заклучок заснован на податокот на Т. Ливиј за 10-те сребрени штитови што биле носени во триумфалната поворка на Т. Фламинин при што расправа за бројот на соматофилаксите. До времето на Александар Македонски нивниот број бил седум, кога е додаден уште еден – Пеукеста кој со штитот го одбрал ранетиот Александар во тврдината на Малијците (Аријан, Анабаса, VI, 10). Во 320 год. ст.е., во Трипарадеис се споменува назначување на само четворица соматофилаксии што се толкува како делење на бројката помеѓу двајцата кралеви – Александар IV и Филип III. Во времето на Александар секој соматофилакс заповедал со одред на хипасписти. Но во време на Антигонидите не е јасно дали функци-

јата на хипаспистите била воена или административна. Во пишаните извори има индикации дека биле еден вид воена полиција. На еден натпис од Амфи-пол се споменува нивниот кварт веднаш до оној на кралот, а во една нејасна и тешко разбирлива реченица се вели дека во хипсписти може да се прими оној што ќе му донесе мало копје на кралот што укажува на административна улога. Од досега зачуваните извори се чини дека нивната улога била воена – административна.

И за изгледот на ‘Кралските деца’ Авторот ги користи материјалните извори и ги препознава на две фрески од Тројанскиот циклус во Помпеи и на една надгробна стела. Едната фреска е во куќата на трагичкиот поет, а другата во куќата бр. VII, двете со сцена на качувањето на Елена на брод за Троја (сл. 3.2 и 3.3). Момчето што и ‘помаѓа при стапувањето на подвижниот мост од бродот е облечено како кралските деца (бела туника и наметка со чоколадно кафева боја и жолт пораб). На надгробната стела од македонската колонија Деметријада во Тесалија, покојниот Стратоник, син на Стратон, прикажан е во облека на ‘Кралски деца’ од што Авторот заклучува дека оваа македонска институцијата била отворена за сите благородници во кралството без оглед на етничката припадност. Но со оглед на фактот дека градот е основан од Македонците поверојатно е дека станува збор за македонски благородник. Како кралски деца ги идентификува фигурите на сцените со лов на лав (сл. 3.6) и лов на елен (3.7 Гносис), прикажани на мозаик во кралскиот дворец Пела, датиран во последната четвртина од IV век ст.е., што е доказ за опстојување на институцијата кралски деца во време на Антигонидите, иако во 316-та год. ст.е. Касандар му ја укинал на Александар IV, што била било политички мотивирана одлука во екот на борбите за македонскиот престол.

Четвртата глава се однесува на изгледот, оружјето, устројноста и улогата на коњаницата во битките. За разлика од времето на Александар кога имала носечка улога во битките, во ова време задача на коњаницата била подбужнување и разгорување на судирот со престрелки. Има индикации дека државата (до)купувала коњи (натпис од Касандреја) – што според Авторот значело дека бројот на коњаницата е намален. Но, можно е купувањето да било заради потребите на II римско – македонска војна, зошто во изворите се вели дека во 171 год. ст.е., во цела Македонија биле собрани 3000 коњаници, најголема бројка спомната во изворите, повеќе и од времето на Александар, што би значело дека бројот на коњаницата не бил намален. Коњаниците носеле македонска наметка (со полукружен облик), и широка кошула – туника (во време на Александар имала пришиени ракави), и получизми. Дур и кога се прикажани голи коњаниците имат получизми, зошто биле неопходни за управување со коњот. Од оружје имале: копје, наречено *xuston*, така што во хеленистичко време и одредот се викал ксистофори (*xystophoroi*), и штит. Точниот датум на додавање на штитот како оружје на коњаницата не е утврден: после походот на Пир во Италија или после наездата на Келтите. Штитот бил со пречник поголем од 1 м., дрвената рамка била прекриена со кожа или чоја, имал испакнат средишен дел од бронза. Освен оваа имало уште една варијанта на штит со зајакнат надворешен дел во вид на тенка лента (*spina*) како штитовите што од почетокот на II век ст.е. ги носеле и Римјаните што го отежнува различувањето на римските од македонските коњаници (на пр. споменикот на Ајмилиј Паул) по битката кај Пидна. Пред тоа Римјаните користеле голем овален штит – *scutum*, со кој се прекривало целото тело, сличен на *thureos*. На надгробниот споменик на Аминта

Александров, чие датирање е уточнето во III/II век ст.е. (П. Јуел), најден во Требенишко Кале, прикажана е половина од голем штит со молња како амблем и венец на работ исто како на фреската од гробот на Лисон, со таа разлика што амблемот таму е сончева розета, што значи дека станува збор за различен вид коњанички одреди. Покојниот држи копје во десната рака и носи шлем со две перјаници од страните, ознака на чинот.

Најмноги податоци за чинови има на натписите. Во еден едикт на Филип V најден во Касандреја се споменува хипарх, веројатно заповедник на целата коњаница, како и писар, исто како во времето на Александар. Иларси (*Ilarhai*, лат. *praefecti alae*) биле заповедници на одреди наречени или (*ilai*), или *alae* на латински. Точниот број на војниците не е зачуван, но судејќи според бројот на 24–те паданти коњаници од светиот одред (*sacra ala*) секако бил неколку десетици, се мисли дека бил 100. Помала единица од ила, *turma*, споменува само Ливиј, и веројатно имала 50 коњаници. Полибиј споменува елитни ‘дворски коњаници’ во доврецот на Птолемај, а пак во време на Филип V, 400 од вкупно 800-те биле дворски коњаници од што произлегува дека ‘дворски коњаници’ бил македонски термин за светиот одред и дека имало четири такви одреди.

Петтата и шестата глава се посветени на пешадијата. Во петтата глава Авторот го разгледува оружјето на тешката пешадија – ударната сила на македонската војска. Повторно се навраќа на погрешното толкување на податокот на Теофраст (што датира од поново време, наместо првичното), дека долгото македонско копје (*sarisa*) (6.93 м.) било правено од дрен (побиевно во Авторот во статија објавена во не многу достапното полско списание *Acta Universitatis Lodziensis, Folia archaeologica* 23, 2001, 13 - 41), и ги дава аргументите за јасенот како материјал за изработка на сарисата: цврст но со мала тежина и лесен за виткање. И за македонскиот штит долго време историчарите не верувале дека војниците го држеле во рака наместо обесен на рамо како хеленските хоплити, но експериментално е докажано дека тоа е можно, а од изворите знаеме дека во 228-та год. спартанскиот базилеј Клеомен III хоплитите (хеленски војници) ги вооружал со долгото македонско копје - сариса и ги обучил да ракуваат на македонски начин држејќи го штитот со едната рака, а со двете раце истовремено и копјето. Од големиот штит (со пречник 66 до 74 см) – досега се најдени три примероци: во денешна Грција и делови од два во с. Старо Бонче кај Прилеп (сл. 5.3 м.) сите со име на кралот Деметриј. Освен големиот штит фалангистите користеле и помал штит – од типот на пелте – ама изработен од бронза и во натписите означен како *македонски пелте-штит*. Очигледно штитот бил користен и од соседните илирски племиња, прикажан е на монетите на Гентиј, и на оние од Лихнид што за авторот е доказ дека Охридскиот крај бил илирски. Но според таа логика и монетите на македонските кралеви со таков штит би биле доказ дека Македонците се Илири. За жал, како и во случајот со ‘охридскиот’ шлем. Авторот не ги користи односните статии на Ф. Папазоглу за илирската држава (*L'organisation politique de l'Illyrie meridionale*, ЖА, 39, 1989, 31-53). Една серија бронзени монети од типот штит/шлем ја одразува иконографијата на Антигонидите. На постарите монети во средниот дел на штитот се прикажува амблемот: монограм на кралот наместо сончевата розета, а подоцна кралот со лик на божеството–заштитник (Антигон Гоната – Пан, Филип V – Персеј).

Шестата глава Авторот ја почнува со превод на два фрагменти од натписот најден во Амфиопол и датиран на крајот од III век ст.е., со одредби

за војската: патролирање, распределба на пленот, поставување на логор, казни за војниците; за одредите и чиновите што се споменуваат (*strategos, speirarchos, tetrarchos, hegemon, hyperetes*). Од овој натпис како и од пишаните автори произлегува дека тетрархијата (*tetrarchia*) бил одред од 64 луѓе, составен од четири чети (*lochos*) од по 16-мина, дека спејра (*speira*, лат. *manipula*) е македонски термин за грчкиот термин *syntagma* (лат. *cohors*), што имала 4 тетрархии, значи 254 луѓе, и била ударен елемент на македонската фаланга (Плутарх, Филопојмен, 9.4; Polyb., II, 66, V, 4. 9). На еден друг натпис со барање земја упатено од војници до Филип V, најден во Греја, датиран во 181 год. ст.е. се споменува тетрарх, хипаспист и лохаг. Одредот од 1000 војници (*hyliarchia*) веројатно биле војници – пелтасти, бил составен од четири синтагми односно спејри (Asclepiod., II, 10), а во една драма на комичарот Менандар, се споменува хилијарх (*chyliaarchos*), кој носел перјаница – ознака на чинот. Одредот викан стратегија (*strategia*) или фалангархија (*phalangarchia*) броел 4.096 (Asclepiod., II, 10) и се мисли дека се состоел од четири хилиархии со оглед на фактот дека кај Киноскефала фалангата борела 16.000 војници, додека Асклепиодот дава бројка од 16.384 (Asclepiod., II, 10). За жал не е зачуван општиот термин за војска, Полибиј го користи зборот *systema* (Polyb., V, 28, 8) но не е јасно да ли тоа е официјално име на кралската војска или термин што Полибиј одбрал да го користи. Кај Т. Ливиј еднаш е употребен терминот фаланга за целата пешадија (пелтастите и бронзени штитови), што е многу поприфатлив термин за македонската војска. За претходница се користи терминот *agema*, одред на пелтасти кои се нарекувале и победници – *nicatores*. Кралот, во битка се борел помеѓу одредот агема и светниот одред. Зачувана е една глоса (Hes., s.v.) со објаснување дека тоа биле најнесовладливите во бојниот ред. Авторот мисли дека терминот *cohors regia* е еквивалент на *basilika syntagma* т.е. *speira*. Од времетраење на војникувањето – 35 год. за пелтастите, а 45 – 50 за пелтастите во одредот агема Авторот заклучува дека вториве биле ветерани. Главнината на македонската фаланга ја сочинувале бронзените штитови (*chalkaspides*) посторени во чети од 100 луѓе, кои се прикажани на една тока од војнички ремен најдена во Пергамон (сл. 6.2), до неодамна неискористена во литературата зошто не се знае каде се наоѓа (најверојатно е изгубена), што ја искористив во анализа на токата од гробницата во Д. Селце споредувајќи ја со илирските токи (Патримониум, 3 – 4, Скопје, 2008, стр. 75, сл. 8), но не мислам дека е илиро-дасаретска како што на стр. 96/7 погрешно пишува Авторот, туку дасаретска односно македонска. Имено за потеклото на Дасаретите сеуште има различни мислења, едно од нив е дека биле македонско племе што може да се поткрепи и со материјалните извори.

Во седмата глава Авторот расправа за начинот на мобилизација на македонската војска што е поврзано со административното устројство на кралството за што има малку податоци и сходно на тоа и малку научни трудови. Еден од ретките е оној на Ф. Папазоглоу, *Sur l'organisation de la Macédoine des Antigonide, Ancient Macedonia III*, 1977 (1983), стр. 197–219, повторн занемарен. Авторот најмногу се задржува на терминот стратегија што го врзува со административниот термин користен за немакедонски области под власт на воен администратор – стратег, односно претор (*praetor* кај Т. Ливиј), и за разлика од Хамонд мисли дека се користел само за војници мобилизирани во немакедонски области – што не е убедливо ако се има во предвид дека одредот стратегија во изворите се нарекува и фалангархија,

што е термин *par excellence* за македонската војска. На стр. 100 пишува дека македонските области биле само географски имиња, но на стр. 101 упатува на натпис од Касандреја каде се споменува чиновник задолжен за коњи во областите (*ho epi tes choras*). Овој магистрат, споменат само овде, одговара на стратегот (*epi ten phylaken ten choran*) што покажува дека стратег и стратегија биле структурни елементи на целото македонско кралство, а не само на немакедонските области.

Во последната, осма глава, Авторот расправа за фалангата и за погрешното мислење дека фалангата била поделена на два пешадиски полка што се разликувале според бојата на штитовите засновано врз податокот на Диодор (XXXI, 8, 10) дека по битката кај Пидна Римјаните натовариле 1200 коли со бронзени (халкаспиди) и 1200 со бели штитови (леукаспиди) и дека тоа бил бројот на полковите, мислење што и тој го имал прифатено. Колку што знам никој не помислил дека овој број неможе да е точен зошто нелогично е сите 1200, до еден да загинале или да биле заробени. Овде Авторот укажува дека во изворите леукаспиди се нарекуваат војници вооружени со овален штит (*thureos*) чија дрвена рамка била обвиткана со кожа или чоја и дека тоа биле немакедонски војници т.е. платеници и дека при описот на битката кај Селасија Плутарх не ги нарекува фалангисти, ниту пак фалангистите леукаспиди. Пајонските трупи под водство на пајонецот Дида Авторот ги вбројува во Тракијци иако кај Т. Ливиј Пајонците се наброени одделно од Тракијците и Агријаните (XLII, 51, 6) та така покојниот Зоил прикажан во македонска воена опрема на стелата од Исар Марвинци (најверојатно *Idomenai*) го прогласува за Пајонец. Но кај Плутарх има опис на тракиски војник чие оружје е различно од ова на ‘пајоно-тракиецот’ *Zoilos Isholaou* (а не *Zoilos Ishomaros* како што погрешно пишува на стр. 118, вид и сл. 8.1 на стр. 119). Авторот се обидува да го утврди оружјето на различните народи од помошните одреди во битката кај Пидна составени од платеници, Плутарх споменува 10.000 странски платеници, но во недостиг на податоци обидот е заснован главно на претпоставки (, стр. 118 – 123) и аналогии од постаро време. Така, иако станува збор фрески од крајот на IV век ст.е. воините прикажани во гробницата Казанлак со македонска кусија и штит сличен на туреос, ги толкува како тракиски војници во служба на Македонците (стр. 121, сл. 8.2). Главата ја завршува со коментар на битката кај Пидна согласно овие негови толкувања на родовите војска и нивното вооружување што во најголем дел се прифтливи. На крајов треба особено да се истакне дека за македонската историја најголема и најзначајна е втората глава насловена *Македонската дворска уметност низ римските копии*, каде Авторот укажува дека многу елементи во римската уметност се преземени од дворецот на Антигонидите. Ново е и мислењето дека фалангата на белите штитови спомената во битките во Селасија и Пидна судејќи според нивната местоположба во битката, не биле македонски војници туку платени сојузнички одреди, вооружени штит од типот на турос, а бил во употреба после 280-тите години. Мислењата за потеклото овој тип на штит се поделени: според едни бил келтски, а според други бил преземен од Оските во текот на походот на Пир во Италија. Но ако се има во предвид приказот на помал штит од таков тип на фризот од гробницата во Казанлак (крај на IV век ст.е.) може да станува збор за завршен облик на балкански тип на шлем. За жал Авторот не ги резимирал резултатите во заклучок, а уште повеќе за жалење е фактот што книгата нема показатели.

Книгата е добро илустрирана но иако илустрациите се обележени Авторот не се повикува на бројките во текстот што го отежнува следењето и доведува до забуна (така не е јасно да ли бронзената фигура на стр. 43/44 е во Берлин или во Наполи). Од грешките, освен очигледните печатни и оние од компјутерското сложување (стр. 34; 52 заб.14; 57, заб. 33; 75 р. 6 одолу; 84, заб. 11; 96 р. 3 - втор пасус; 97, заб. 26; 119, заб. 15; 126 р. 8 одолу) треба да се спомене лапсусот на стр. 45 (Denthelai, наместо Dassaretai) и забелешката бр. 3 погрешно ставена кај Плутарх на стр. 109 наместо кај F. R. Walton на стр. 108. Овие забелешки сепак не го намалуваат значењето на книгата напишана од автор – најголем зналец за македонската војска.

Наде Проева

Филозофски факултет – Скопје

TRANS PADUM... USQUE AD ALPES, Roma tra il Po e le Alpi: dalla romanizzazione alla romanità, Atti del Convegno. Venezia 13-15 maggio 2014.

Il volume, a cura di Donatella Cresci Marrone, raccoglie gli interventi, organizzati in sei differenti sezioni, del Convegno internazionale “Trans Padum... usque ad Alpes. Roma tra il Po e le Alpi: dalla Romanizzazione alla Romanità” svoltosi a Venezia dal 13 al 15 maggio del 2014.

La prima sezione (**Un nuovo documento**) è focalizzata sull’analisi del frammento di una tavola bronzea, rinvenuto nel 1999 nel criptoportico del Capitolium di Verona, e pubblicato qui. L’analisi di questo frammento, e il suo raffronto con un altro edito nel 2000, è di straordinaria importanza per la ricostruzione delle fasi della romanizzazione della Transpadana e dell’organizzazione delle proprietà fondiari nel territorio, a seguito della concessione della romanitas nell’89 a.C. e della civitas nel 49 a.C.: i frammenti infatti risultano appartenuti a due differenti catasti rurali ed entrambi contengono una lista di formule onomastiche maschili associate a delle misure. L’intervento di **G. Cavalieri Manasse e D. Cresci Marrone (Un nuovo frammento di forma dal Capitolium di Verona, pp. 21-54)** molto chiaro e ben esposto (utilissime le foto a corredo con piante e ricostruzioni), permette di capire come dovevano essere le tavole originarie e dove fossero conservate. Segue una chiara e accurata descrizione di **A. Buonopane (Le formae publicae agrorum: alcuni aspetti, pp. 55-65)** sulle formae (materiale, conservazione, funzioni etc..) e su come operavano gli agrimensori romani sul territorio. **T. Lucchelli (Aspetti metrologici ed economici, pp. 67-77)** si è concentrato sugli aspetti più tecnici dei due frammenti in questione da cui scaturiscono interessanti riflessioni sulla proprietà fondiaria romana e sulla sua organizzazione, mentre **P. Solinas (Sull’onomastica di origine celtica del nuovo frammento di forma dal Capitolium di Verona, pp. 79-91)** ha analizzato l’onomastica dell’iscrizione, evidenziando una chiara origine celtica dei nomi riportati: essi hanno precisi riscontri in alcune epigrafi provenienti dalla stessa area e rilevano quindi una presenza celtica in ambiente veronese ancora nel I secolo a.C. A conclusione della sezione, **L.**